УДК 574:911.2

Ю. В. ЯЦЕНТЮК, канд. геогр. наук, доц.
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького,32, Вінниця, 21100
yatsentuky@gmail.com

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОМЕРЕЖА ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Розглянуто особливості регіональної екомережі Вінницької області. Охарактеризовано національні природні ядра, регіональні центри біорізноманіття, національні та регіональні екокоррідори території. У структурі екомережі Вінницької області виділено 41 ключову територію. Серед них 3 національних природних ядра та 38 регіональних центрів біорізноманіття. Вони відрізняються найбільшим біотичним і ландшафтним різноманіттям і, як правило, представлені природно-заповідними об'єктами.

Ключові слова: екомережа, національні природні ядра, регіональний центр, біорізноманіття, екокоридори

Yatsentyuk Yu. V. THE REGIONAL ECONETWORK OF VINNITSYA REGION
The features of Vinnytsya region econetwork are described. The national core areas, regional centres of biotic diversity, national and regional ecological corridors of Vinnytsya oblast are considered. The structure of the ecological network Vinnytsia region identified 41 key territory. Among them are three national parks kernel and 38 regional centers of biodiversity. They differ most biological and landscape diversity and generally represented nature reserves.

Keywords: econetwork, national core areas, regional centre, biotic diversity, ecological corridors

Яцентюк Ю. В. РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОСЕТЬ ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ
Рассмотрены особенности региональной экосети Винницкой области. Охарактеризованы национальные природные ядра, региональные центры биоразнообразия, национальные и региональные екокорридоры территории. В структуре экосети Винницкой области выделено 41 ключевую территорию. Среди них 3 национальных природных ядра и 38 региональных центров биоразнообразия, которые отличаются наибольшим биотическим и ландшафтным многообразием и, как правило, представлены природно-заповедными объектами.

Ключевые слова: экосеть, национальные природные ядра, региональный центр, биоразнообразие, екокорридоры

Вступ

Згідно загальнодержавної програми «Формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» та «Регіональної програми екологічної мережі Вінницької області на 2004-2015 роки» визначено актуальним формування регіональної екомережі Вінницької області. Це обумовлено значним рівнем антропогенної трансформації її ландшафтів, що спричинює погіршення стану навколишнього природного середовища, зростання захворюваності та смертності населення області. Формування цілісної регіональної екомережі допоможе встановити баланс між природними та антропогенними ландшафтами, зберегти ландшафтне та біотичне різноманіття, сформувати здорове навколишнє природне середовище.

Метою дослідження є створення регіональної схеми екомережі Вінницької області.

Виклад основного матеріалу

Для створення регіональної схеми екомережі проаналізовано та виявлені типові й унікальні ландшафти регіону з використанням картографічних, польових та загально-географічних методів дослідження. Виділено ключові, сполучні, буферні та відновлювальні території екомережі Вінниччини; детально описане біотичне та ландшафтне різноманіття структурних елементів екомережі області; розроблено карту екомережі Вінницької області масштабу 1:100000.

У структурі екомережі Вінницької області виділено 41 ключову територію, 22

© Яцентюк Ю. В., 2012

сполучні території та 31 зону потенційної ренатуралізації. Ключові території займають площу 184050,4 га (7 % від території області). Серед них – 3 національних природних ядра та 38 регіональних центрів біорізноманіття. Національними є Бугo-Деснянське, Чечельницьке та Дністровсько-Мурафське природні ядра. Вони займають площу 48067,4 га (1,8 % від території області) та були нами детально описані раніше [8].

На теренах області виділено 38 регіональних центрів біорізноманіття, а саме: Наддністрянсько-Бернашівський, Згарський, Сандрацький, Печеро-Сокілецький, Вороновицький, Самчинецько-Райгородський, Вінницький, Хмільницький, Березнянський, Губницько-Митківський, Сниводський, Вендичансько-Серебрійський, Лядівський, Горячківський, Піщанський, Могилів-Подільський, Ямпільський, Гайдамацький, Вапнярсько-Кирнасівсь-кий, Ладижинський, Іллінецько-Дашівський, Барський, Шпиківський, Бершадський, Крушинівський, Гайсинський, Жмеринський, Мурованокуриловецький, Теплицький, Дяківецький, Козятинський, Брацлавський, Сумівський, Томашпільський, Тетерів-Сниводський, Бузько-Дніпровський, Погребищенський, Гопчицький. Їх загальна площа 135983 га, що становить 5,1 % від території області.

Наддністрянсько-Бернашівський регіональний центр біорізноманіття сформувався головним чином у межах Мурованокуриловецького району Вінницької області та займає площу 3124,7 га. Незначна частина регіонального центру розміщується у Могилів-Поділь-ському районі. Центр є стиковим із елементами екомережі Хмельницької та Чернівецької областей. У межах Наддністрянсько-Берна-шівського центру біорізноманіття виділено чотири локальних ключових території (біоцентри), що територіально відповідають заказникам місцевого значення: ботанічним «Наддністрянський» та «Бернашівський», ландшафтному «Дністер» і гідрологічному «Переладино». Тут охороняються ландшафтні комплекси каньйону Дністра і долин його лівих приток Жвану і Матерки. Особливу цінність становлять схилові урочища «стінки» із лучно-степовою рослинністю. Виявлено місцезростання рослин Червоної книги України: булатка великоквіткова, клокичка периста, коручка чемерниковидна, лілія лісова, любка зеленоквіткова. Виявлено такі рослинні угруповання Зеленої книги України: асоціації грабово-дубового лісу волосистоосокового та яглицевого (старі типові насадження); група асоціацій дубових лісів ліщинових (типові старі ліси); група асоціацій дубових лісів із дуба звичайного кизилових.

Згарський регіональний центр біорізноманіття сформувався у Літинському і Жмеринському районах області та займає площу 3472,2 га, приурочений до річкової долини Згару від межі з Хмельницькою областю до с. Микулинці та є стиковим із елементами екомережі Хмельниччини. У межах центру виділено два біоцентри, що територіально відповідають Згарському загальнозоологічному заказнику. На території охороняються ландшафтні комплекси річкової долини Згару зі збереженими у природному стані водно-болотними угіддями. Ростуть види рослин Червоної книги України: альдрованда пухирчаста, зозулинець блощичний, осока Девелла, пальчатокорінник м'ясочервоний, сальвінія плаваюча. Виявлено формації сальвінії плаваючої, латаття сніжно-білого, глечиків жовтих Зеленої книги України.

Сандрацький регіональний центр біорізноманіття сформувався у межах Хмільницького району та займає площу 748,4 га, приурочений до заплави і надзаплавних терас долини Південного Бугу від Хмільника до с. Порик. У межах Сандрацького центру виділено один основний біоцентр – Сандрацький загально-зоологічний заказник місцевого значення, де охороняються ландшафти долини Південного Бугу зі збереженими природними водно-болотними угіддями.

У межах Сандрацького регіонального центру біорізноманіття виявлено формації латаття сніжно-білого та глечиків жовтих Зеленої книги України. Найбільшу цінність цієї території представляє тваринний світ, де мешкають такі види тварин, занесені до Європейського Червоного списку: палемон, сінниця Геро, телеїус, деркач, видра річкова [7, с.49].

Печеро-Сокілецький регіональний центр біорізноманіття сформувався у межах Тиврівського, Немирівського і Тульчинського районів та займає площу 744,2 га, який приурочений до заплави, надзаплав-

них терас і схилів долини Південного Бугу, від сіл Рогізна і Гвоздів до с. Остапківці. Ключові території локального рівня сформувались на основі заказників місцевого значення ботанічного «Закрута», орнітологічного «Мазуровецька дубина», ландшафтного «Прибузький». Тут охороняються ландшафти долини Південного Бугу із крутими лісовими та степовими схилами, гранітними виходами, заплавними луками, островами та порогами – Печерська «швейцарія». На території Печеро-Сокілецького центру біорізноманіття зростають зіновать Блоцького Європейського Червоного списку, гніздівка звичайна, ковила волосиста, коручка темно-червона, сон чорніючий Червоної книги України. Виявлено угруповання Зеленої книги України: група асоціацій дубових лісів ліщинових; асоціації грабово-дубового лісу волосистоосокового та яглицевого; асоціація мішаних дубових лісів левурдових (з цибулею ведмежою); формація ковили волосистої.

Вороновицький регіональний центр біорізноманіття сформувався у Вінницькому, Тиврівському, Немирівському районах і займає площу 4091,6 га. Біоцентр охоплює ліси в околицях смт. Вороновиця. Південна частина ключової території, в районі сіл Потуш і Никифорівці, займає долину Південного Бугу. Біоцентри сформувались на основі заповідних урочищ «Вороновицькі ясени», «Вороновицька дача», лісового заказника місцевого значення «Вороновицька дача», де зростають види Червоної книги України: гніздівка звичайна, коручка чемерниковидна, лілія лісова. Виявлено такі рослинні угруповання Зеленої книги України: асоціації грабово-дубового лісу волосистоосокового та яглицевого; асоціації дубового лісу дуба звичайного свидиново-парвсь-коосокового.

Самчинецько-Райгородський регіональний центр біорізноманіття сформувався у межах Немирівського району Вінницької області та займає площу 2280,2 га та охоплює лісові масиви в околицях смт. Брацлав, а також – ландшафтні комплекси долини Південного Бугу між селами Сорокодуби та Щурівці. Біоцентри сформувались на основі ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Урочище «Самчинецьке», ботанічних заказників місцевого значення «Гранітні скелі» та «Ладижинський». Тут ростуть зіновать Блоцького Європейського Червоного списку, коральковець тричінадрізаний, марсилія чотирилиста, сальвінія плаваюча, сон чорніючий, тонконіг різнобарвний Червоної книги України. Виявлено асоціації грабово-дубового лісу волосистоосокового і яглицевого; формації сальвінії плаваючої, глечиків жовтих, латаття сніжно-білого, мигдалю низького Зеленої книги України [1, с.91].

Вінницький регіональний центр біорізноманіття сформувався у межах Вінницького району області та займає площу 4623,5 га, охоплює лісові масиви між Вінницею, селами Лисогора, Мізяківські Хутори, Переорки та смт. Стрижавка. Біоцентри сформувались на основі заповідного урочища «П'ятничанське» і ботанічного заказника місцевого значення «П'ятничанський». Визначено, що зростають такі види Червоної книги України: гніздівка звичайна, зозулині сльози яйцевидні, коручка чемерниковидна, скополія карніолійська. Виявлено такі угруповання Зеленої книги України: асоціація мішаних дубових лісів левурдових; асоціації грабово-дубового лісу волосистоосокового та яглицевого.

Хмільницький регіональний центр біорізноманіття сформувався у межах Хмільницького району та займає площу 6971,8 га. Незначні його площі знаходяться у Літинському районі. Центр охоплює лісові масиви між м. Хмільник, селами Кожухів, Вугли, Голодьки, Широка Гребля, Олександрівка, Кам'янка, Трибухи, тобто сформувався на основі лісових біоцентрів. Проте, більша їх частина є перспективними. Тут охороняються вікові високопродуктивні насадження дуба звичайного. Прикладом такої території є заповідне урочище «Хмільницьке». У межах Хмільницького регіонального центру біорізноманіття зростають такі види Червоної книги України: гніздівка звичайна, коручка пурпурова, лілія лісова, цибуля ведмежа. Виявлено такі рослинні угруповання Зеленої книги України: асоціація мішаних дубових лісів з дуба звичайного ведмежоцибулевих; асоціації грабово-дубового лісу волосистоосокового та яглицевого.

Березнянський регіональний центр біорізноманіття сформувався у межах Хмільницького району, на стику із елементами екомережі Хмельницької області, та

займає площу 1385,2 га. Центр охоплює лісові масиви між селами Чудинівці, Березна, Крутнів, Лозова, Думенки, об'єднує лісові біоцентри, які сформувались на основі заповідних урочищ «Березнянський ліс» і «Дубина». Охороняються цінні високопродуктивні дубові лісонасадження віком 100 років. У межах цього регіонального центру зростають види Червоної книги України: гніздівка звичайна, зозулині сльози яйцевидні, лілія лісова, скополія карніолійська. Виявлено такі рослинні угруповання Зеленої книги України: асоціації грабово-дубового лісу волосистоосокового та яглицевого; асоціація мішаних дубових лісів з дуба звичайного ведмежоцибулевих [7, с.79].

Губницько-Митківський регіональний центр біорізноманіття сформувався у межах Тростянецького та Гайсинського районів та займає площу 476,7 га. Центр охоплює унікальні ландшафтні комплекси долини Південного Бугу між селами Губник і Митківка з порогами та островами. Це так звана Губницька «швейцарія». Тут знаходиться ландшафтний заказник місцевого значення «Урочище «Берізки», у якому охороняються мальовничі ландшафтні комплекси долини Південного Бугу із березовими насадженнями й типовою для остепнених луків рослинністю. У межах цього регіонального центру біорізноманіття зростають сон чорніючий Червоної книги України та осока житня Додатку І Бернської конвенції.

Сниводський регіональний центр біорізноманіття сформувався у межах Калинівського району та займає площу 1953,6 га. Центр охоплює ландшафтні комплекси долини річки Снивода між селами Кривошиї та Іванів із водно-болотними угіддями та зволоженими луками. У межах цих водно-болотних угідь забезпечується життєдіяльність птахів, що знаходяться під загрозою глобального зникнення. Інші види птахів тут утворюють скупчення національного та регіонального значення з несприятливим охоронним статусом у Європі. Біоцентром цієї ключової території є гідрологічний заказник «Снивода».

Вендичансько-Серебрійський регіональний центр біорізноманіття сформувався у межах Могилів-Подільського району Вінницької області та займає площу 1946,2 га. Виокремлюється два біоцентри, що сформувались на основі ландшафтного та ботанічного заказників загальнодержавного значення відповідно «Грабарківський» та «Вендичанська дубина», ботанічного заказника місцевого значення «Звеняча долина». Тут ростуть зіновать Блоцького Європейського Червоного списку та види Червоної книги України: гніздівка звичайна, ковила волосиста, коручка морозниковидна, сон чорніючий. Виявлено такі рослинні угруповання Зеленої книги України: асоціації звичайнодубових лісів свидиново-гірськоосокових та свидиново-парвськоосокових; формація мигдалю низького; формація ковили пірчастої; формація осоки низької.

Лядівський регіональний центр біорізноманіття сформувався у межах Могилів-Подільського району та займає площу 832,6 га. Тут виокремлюється три біоцентри, які є основою «Лядівського» та «Нагорянського» ботанічних заказників місцевого значення. У Лядівському центрі особливу цінність становлять ділянки природної степової рослинності на схилах річкових долин. Рослинність представлена добре збереженими степовими угрупованнями з домінуванням бородача звичайного, ковили волосистої, костриці валіської, осоки низької та зростає вид Червоної книги України ковила волосиста, виявлено формації ковили волосистої та осоки низької Зеленої книги України [4, с.261-268].

Горячківський регіональний центр біорізноманіття сформувався у межах Піщанського та, частково, Крижопільського районів і займає площу 3037,6 га. Біоцентри сформувались на основі ботанічних заказників загальнодержавного значення «Гарячківська дача» та місцевого значення «Кисерняк». Зростають такі види Червоної книги України: гніздівка звичайна, зозулині черевички справжні, клокичка периста, коручка чемерниковидна, лілія лісова, любка зеленоквіткова [5, с.80-81]. Виявлено такі угруповання Зеленої книги України: асоціація скельно-дубового лісу бирючинового; група асоціацій скельно-дубових лісів кизилових; група асоціацій звичайнодубових лісів татарськокленових [6].

Піщанський регіональний центр біорізноманіття сформувався у межах Піщанського і, частково, Крижопільського районів і займає площу 6327,5 га, є стиковим з елементами екомережі Республіки Молдова.

Біоцентри цієї ключової території сформувались на основі заказників місцевого значення ботанічних «Кукулянська дача», «Урочище «Кікеї», ландшафтних «Урочище «Біля вапняків» та «Зачарована долина», комплексної пам'ятки природи загальнодержавного значення «Урочище «Княгиня». Тут зростають такі види Червоної книги України: ковила волосиста, коручка чемерниковидна, лілія лісова, сон великий, тюльпан дібровний, шафран сітчастий. Виявлено такі угруповання Зеленої книги України: асоціації звичайно-дубових лісів свидиново-гірськоосокових та свидиново-парвсько-осокових; група асоціацій скельно-дубових лісів кизилових; група асоціацій дубових лісів ліщинових; формація мигдалю низького.

Могилів-Подільський регіональний центр біорізноманіття сформувався у межах Могилів-Подільського району та займає площу 983,6 га, та є стиковим з елементами екомережі Республіки Молдова. Біоцентри цієї ключової території сформувались на основі ботанічних заказників загальнодержавного значення «Бронницький», місцевого значення «Бронницька гора», «Григорівська гора», «Криштофорівська гора». У них охороняються рідкісні для Поділля ліси з реліктовими для краю дубами скельним і пухнастим, а також – схилові ландшафтні комплекси з лучно-степовою рослинністю. Тут росте зіновать Блоцького Європейського Червоного списку, а також види Червоної книги України: гніздівка звичайна, ковила Лессінга, коручка чемерниковидна, скополія карніолійська, шафран вузьколистий. У межах Могилів-Подільського центру виявлено такі угруповання Зеленої книги України: асоціації грабово-дубового лісу плющевого та маренково-плющевого; група асоціацій пухнастодубових лісів татарськокленових; формація осоки низької; формація ковили Лессінга.

Ямпільський регіональний центр біорізноманіття сформувався у межах Ямпільського, частково, Піщанського й Крижопільського районів області та займає площу 2022,4 га. Біоцентри ключової території сформувались на основі ботанічних заказників загальнодержавного значення «Урочище «Криве» і місцевого значення «Турська стінка», а також на основі перспективних заповідних територій у долині р. Вільшанка, від с. Рудник до гирла, та в долині Дністра. Тут зростають такі види Червоної книги України: лілія лісова, чина весняна, чина ряба, шафран сітчастий. Виявлено такі угруповання Зеленої книги України: асоціації звичайнодубових лісів свидиново-парвсь-коосокових; група асоціацій дубових лісів з дуба звичайного ліщинових; формація ковили волосистої.

Гайдамацький регіональний центр біорізноманіття сформувався у Тростянецькому районі, займає площу 7471,7 га. Біоцентри сформувались на основі ботанічних заказників загальнодержавного значення «Гайдамацька балка», місцевого значення «Цибулівська дача» й «Ободівська дача. Тут зростають бруслина карликова, коручка чемерниковидна, лунарія оживаюча, Червоної книги України. Виявлено такі угруповання Зеленої книги України: асоціації звичайнодубових лісів свидиново-гірсько-осокових і свидиново-парвсько-осокових; асоціації грабово-дубового лісу волосисто-осокового і яглицевого.

Вапнярсько-Кирнасівський регіональний центр біорізноманіття сформувався у межах Томашпільського і Тульчинського районів і займає площу 9789,6 га. Біоцентри сформувались на основі ботанічних заказників загальнодержавного і місцевого значення «Урочище «Журавлівська дача» і «Дранка», ландшафтного заказника місцевого значення «Урочище «Ковалева». На території центру зростають такі види Червоної книги України: булатка великоквіткова, коручки темно-червона і чемерниковидна, скополія карніолійська. Виявлено такі угруповання Зеленої книги України: асоціація мішаних дубових лісів левурдових; асоціації грабово-дубового лісу волосисто-осокового та яглицевого.

Ладижинський регіональний центр біорізноманіття сформувався у Гайсинському і Тростянецькому районах та займає площу 3679,6 га. Біоцентри сформувались на основі ландшафтних заказників загальнодержавного і місцевого значення відповідно «Коростовецький» та «Зеленоклинівські пороги», заповідного урочища «Басаличівське». Зростають такі види Червоної книги України, як гніздівка звичайна, зіновать біла, зозулинець салеповий, коручка пурпурова, любка дволиста, сон чорніючий. Виявлено такі угруповання Зеленої книги України: група асоціацій звичайнодубових

лісів татарськокленових; група асоціацій дубових лісів з дуба звичайного ліщинових; формація глечиків жовтих.

Іллінецько-Дашівський регіональний центр біорізноманіття сформувався у межах Іллінецького району та займає площу 13709,6 га. Біоцентри сформувались на основі ботанічних заказників загальнодержавного значення «Іллінецький» та «Дашівський», заповідного урочища «Криковецька дача». На території зростають такі види Червоної книги України: гніздівка звичайна, зозулині сльози яйцевидні, коручка чемерниковидна, любка зеленоквіткова, скополія карніолійська. Виявлено угруповання Зеленої книги України: асоціації грабово-дубового лісу волосистоосокового та яглицевого; група асоціацій дубових лісів з дуба звичайного ліщинових; формація яворових лісів.

Барський регіональний центр біорізноманіття сформувався у Барському районі, має площу 1594,6 га. Він є стиковим із елементами екомережі Хмельниччини. Біоцентрами цієї ключової території є ботанічний заказник місцевого значення «Урочище «Шиянецький» та заповідне урочище «Жолоби», де зростають такі рослини Червоної книги Вінницької області: воловик Барреьє, конвалія звичайна, оман високий, проліска дволиста, фіалка запашна.

Шпиківський регіональний центр біорізноманіття сформувався у межах Тульчинського і, частково, Шаргородського районів. Площа цього центру 6911,3 га. Із заповідних об'єктів є лише ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Шпиківська дубина». Але в урочищах «Марцинове» та «Лиса Гора» збереглись значні площі вододільних широколистих лісів, частина з яких є високопродуктивними насадженнями віком близько 100 років. На їх основі можна створити лісовий заказник місцевого значення загальною площею не менше 500 га. У Шпиківському центрі ростуть види Червоної книги України: гніздівка звичайна, любка зеленоквіткова, підсніжник білосніжний.

Бершадський регіональний центр біорізноманіття сформувався у Бершадському районі, займає площу 5125,6 га. Центр біорізноманіття є стиковим з елементами екомережі Кіровоградської області. Біоцентр цієї ключової території сформувався на основі ботанічного заказника загальнодержавного значення «Урочище «Устянська дача», де охороняються дубово-ясенові насадження з домішкою береки звичайної та ростуть рослини Червоної книги України: бруслина карликова, гніздівка звичайна, коручка морозниковидна, скополія карніолійська. Виявлено такі угруповання Зеленої книги України: асоціації звичайнодубових лісів свидиново-гірськоосокових і свидиново-парвськоосокових; асоціації липово-дубових і кленово-липово-дубових лісів волосистоосокових і яглицевих.

Крушинівський регіональний центр біорізноманіття сформувався у Бершадському районі та займає площу 1098,3 га. На основі ботанічного заказника місцевого значення «Крушинівський» сформувався великий біоцентр, де охороняються дубові ліси з берекою та ростуть види Червоної книги України: гніздівка звичайна, коручка чемерниковидна, лілія лісова, любка зеленоквіткова, тюльпан дібровний. Виявлено такі угруповання Зеленої книги України: асоціація мішаних дубових лісів левурдових; асоціації звичайнодубових лісів свидиново-гірськоосокових та свидиново-парвськоосокових.

Гайсинський регіональний центр біорізноманіття сформувався у Гайсинському районі та займає площу 6932,2 га. На території немає великих заповідних об'єктів, лише виділяється заповідне урочище «Басаличівське». Серед видів Червоної книги України зростають гніздівка звичайна, коручки пурпурова і чемерниковидна. Виявлено такі угруповання Зеленої книги України: асоціації звичайнодубових лісів свидиново-гірськоосокових та свидиново-парвськоосокових; група асоціацій дубових лісів ліщинових.

Жмеринський регіональний центр біорізноманіття сформувався у Жмеринському районі та займає площу 4558,6 га. У ньому функціонують ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Володимирська дубина» і загально-зоологічний заказник місцевого значення «Лебединий». На їх основі сформувались два біоцентри [7, с.98-99], де ростуть види рослин Червоної книги України: гніздівка звичайна, коручка чемерниковидна, любка дволиста. Виявлено такі угруповання Зеленої книги України: асоціації грабово-дубового лісу

волосистоосокового та яглицевого; група асоціацій дубових лісів ліщинових.

Мурованокуриловецький регіональний центр біорізноманіття сформувався у межах однойменного району та займає площу 3489,4 га. Існуючі біоцентри територіально співпадають із ботанічним заказником місцевого значення «Значок» та заповідним урочищем «Богушево». На території центру ростуть рослини Червоної книги України: гніздівка звичайна, коручка темно-червона, любка дволиста. Виявлено угруповання Зеленої книги України: асоціації грабово-дубового лісу волосистоосокового та яглицевого; формація осоки низької.

Теплицький регіональний центр біорізноманіття сформувався у межах однойменного району Вінниччини та займає площу 523,8 га. Біоцентри цієї ключової території сформувались на основі ландшафтних заказників місцевого значення «Бутова», «Сашанська левада», «Сокирянська балка» і «Урочище «Березина», де охороняються цінні природні дубово-грабові насадження і водно-болотні ландшафти, що є місцями гніздування водно-болотних птахів.

Дяківецький регіональний центр біорізноманіття сформувався у Літинському районі та має площу 1119,1 га і є стиковим з екомережею Хмельниччини. Основою біоцентру є ботанічний заказник загальнодержавного значення «Урочище «Дяківці»». Тут охороняється грабова діброва, у трав'яному покриві якої ростуть види Червоної книги України: гніздівка звичайна, коручка темно-червона, коручка чемерниковидна, лілія лісова. Виявлено асоціацію мішаних дубових лісів левурдових; асоціації грабово-дубового лісу волосистоосокового та яглицевого Зеленої книги України.

Козятинський регіональний центр біорізноманіття сформувався в околицях м. Козятин і займає площу 1058,3 га. Біоцентр сформувався на основі ботанічного заказника загальнодержавного значення «Урочище «Сестринівська дача», де охороняється грабова діброва, в якій ростуть види Червоної книги України: зозулині черевички справжні, коручка чемерниковидна, лілія лісова, любка дволиста. Виявлено асоціації грабово-дубового лісу волосистоосокового і яглицевого Зеленої книги України.

Гопчицький регіональний центр біорізноманіття сформувався у Погребищенському районі та займає площу 4018 га і є стиковим з екомережею Житомирської області. Основою виділеного локального біоцентру визначено комплексний заказник місцевого значення «Гопчиця», де охороняються заліснені балки зі ставками. З рослинних ассоціацій зустрічається коручка чемерниковидна Червоної книги України [6], також виявлено асоціації грабово-дубового лісу волосистоосокового і яглицевого; формацію латаття сніжно-білого Зеленої книги України.

Погребищенський регіональний центр біорізноманіття сформувався у Погребищенському районі та займає площу 2369,5 га. Основу центру складає ландшафтний заказник місцевого значення «Надросся». Тут охороняються ландшафтні комплекси схилів долини р. Рось з гранітними відслоненнями та цінними лісовими насадженнями природного і штучного походження віком близько 80 років. Крім лісових екосистем, значну цінність мають ділянки з чорноземами типовими у ґрунтовому покриві. У доагрикультурному минулому на них існували лучні степи. За умов зменшення антропогенного навантаження та відновлення рослинного покриву їх можна частково відновити, а на їх основі створити нові заповідні території – біоцентри локальної екомережі.

Томашпільський регіональний центр біорізноманіття сформувався у Томашпільському і Ямпільському районах, займає площу 2282,2 га. Його біоцентри сформувались на основі ботанічних заказників місцевого значення «Лужки» і «Стінка». Тут охороняються природні комплекси грабово-дубового лісу кизилового на крутих схилах з рослинністю вапнякових виходів. Зустрічаються ділянки степової та лучно-степової рослинності. На території цього центру біорізноманіття ростуть види Червоної книги України: зозулинець обпалений, коручка чемерниковидна, сон великий і чорніючий. Виявлено такі угруповання Зеленої книги України: асоціації грабово-дубового лісу волосистоосокового і яглицевого; група асоціацій скельнодубових лісів кизилових; формація ковили волосистої; формація осоки низької.

Брацлавський регіональний центр біорізноманіття сформувався у Немирівському й Тульчинському районах і займає

площу 3601,8 га. Його біоцентри сформувались на основі лісових заказників загальнодержавного та місцевого значення «Марксова дубина» і «Брацлавська дача». Це типові грабові діброви. Тут зростають коручка чемерниковидна і лілія лісова Червоної книги України. Виявлено такі угруповання Зеленої книги України: асоціація звичайно-дубових лісів свидиново-парвськоосокових; асоціації грабово-дубового лісу волосисто-осокового і яглицевого; група асоціацій дубових лісів ліщинових.

Сумівський регіональний центр біорізноманіття сформувався у Бершадському районі та займає площу 2120,2 га. У його межах функціонує ботанічний заказник місцевого значення «Сумівський». Ця ключова територія представлена лісовими екосистемами переважно за участю дуба звичайного. Тут зростають гніздівка звичайна та коручка чемерниковидна Червоної книги України. Виявлено асоціації грабово-дубового лісу волосистоосокового та яглицевого; групу асоціацій дубових лісів ліщинових Зеленої книги України.

Тетерів-Сниводський регіональний центр біорізноманіття сформувався у Хмільницькому районі та займає площу 3573,1 га. Він знаходиться у витоках річок Снивода, Тетерів, Сальничка, Попівка та їх приток. Це територія між селами Скаржинці, Сулківка, Нова Сулківка, Мар'янівка, Лисогірка, Гнатівка, Сальниця. Тетерів-Сниводський центр продовжується на територію Житомирщини. Тут немає великих заповідних територій та об'єктів, але є великі площі із водно-болотними угіддями, невеличкі лісові масиви, долини річок із порівняно незначним ступенем антропогенізації ландшафтних комплексів. Тут виділено ІВА території, що слід взяти під посилену охорону [7, с.106-107].

Бузько-Дніпровський регіональний центр біорізноманіття сформувався у Козятинському районі та займає площу 5934 га. Незначна його частина розміщується у Калинівському районі. Центр знаходиться у витоках річок Десна, Гнилоп'ять, Гуйва та Роставиця. Саме останні три річки, а точніше екокоридори цих річок, з'єднують Бузько-Дніпровський центр з екомережею Житомирщини. Цей центр займає територію між м. Козятин і селами Пиковець, Рубанка, Куманівка, Великий Степ, Миколаївка, Флоріанівка, Йосипівка, Кордишівка, Сокілець, Титусівка, Сигнал [3]. Важливу цінність мають водно-болотні угіддя і ділянки колишнього існування й можливого відновлення лучних степів.

У межах Вінницької області виділено 22 сполучні території загальною площею 1522664 га. Серед них 3 національних і 19 регіональних екокоридорів. Загальна площа національних сполучних територій 1201772,1 га. Серед них виокремлено Галицько-Слобожанський субширотний, Південнобузький та Дністровський субмеридіональні екокоридори. Найбільші площі (1039199 га) займає Галицько-Слобожанський субширотний екокоридор. Площа Південнобузького субмеридіонального екокоридору 141973,3 га. Дністровський екокоридор займає площу 20599,7 га [9].

На території Вінницької області виділено такі 19 регіональних екокоридорів: Сниводський, Гнилоп'ятський, Гуйвинський, Собський, Роський, Деснянський, Згарський, Рівський, Сільницький, Кам'янський, Савранський, Дохнянський, Марківський, Русавський, Мурафський, Лядівський, Удицький, Хмільницько-Чечельницький, Ялтушківсько-Дашівський. Вони займають загальну площу 320914,3 га. 17 з цих екокоридорів виділені долинами основних малих річок Вінниччини, тому вони називаються річково-долинними. Два останніх екокоридори виділені шляхами міграцій тварин. Національні та регіональні екокоридори були нами детально описані раніше [9].

Буферні території представлені буферними зонами навколо національних природних ядер, регіональних центрів біорізноманіття, національних і регіональних екокоридорів. Вони займають близько 20 % території Вінницької області.

Відновлювальні території представлені зонами потенційної ренатуралізації. Виділено 31 таку зону загальною площею 73857,1 га. Вони охоплюють водно-болотні угіддя, лучно-степові ділянки, лісові масиви, витоки річок, прибережні захисні зони Південного Бугу та Дністра, що за умов зменшення рівня антропогенних навантажень на ландшафти, відновлення їх біотичного і ландшафтного різноманіття, можуть стати перспективними ключовими, сполуч-

ними чи буферними територіями екомережі Вінниччини.

Рішенням 10 сесії Вінницької обласної ради шостого скликання від 14 лютого 2012 року №282 розроблену автором «Регіональну схему екологічної мережі області» затверджено.

Висновки

Отже, у структурі екомережі Вінницької області виділено 41 ключову територію. Серед них 3 національних природних ядра та 38 регіональних центрів біорізноманіття, котрі відрізняються найбільшим біотичним і ландшафтним різноманіттям і, як правило, представлені природно-заповідними об'єктами.

Виділено 22 сполучні території, серед яких 3 національних і 19 регіональних екокоридорів. Як правило, сполучні території знаходяться у долинах річок, деякі з них сформовані шляхами міграцій тварин.

Відновлювальні території представлені зонами потенційної ренатуралізації:виділено 31 таку зону.

Якщо не брати до уваги площі Галицько-Слобожанського екокоридору, буферних зон та зон потенційної ренатуралізації, реальні об'єкти екомережі області займають 25,3 % її території.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заповідне Поділля./ За ред. Денисика Г.І., Любченка В.Є. – Вінниця: ПП «Видавництво «Теза», 2000. – 104 с.
2. Зелёная книга Украинской ССР. Редкие, исчезающие и типичные, нуждающиеся в охране растительные сообщества. – К.: Наук, думка, 1987. – 216с.
3. Підготовка переліку природних комплексів для формування національної екомережі (в окремому коридорі чи регіоні): Звіт про НДР/ Інститут географії НАН України. – № держреєстрації 0102U005369. – Київ, 2004. – 300 с.
4. Середнє Придністров'я/ За ред. Г.І. Денисика. – Вінниця: Тезис, 2007. – 431 с.
5. Створення кадастру рідкісних видів рослин області і виділення на його основі природних ядер екомережі: Звіт про НДР/ Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України.– Київ, 2005. – 92 с.
6. Царик Л. П. Географічні засади формування і розвитку регіональних природоохоронних систем (концептуальні підходи, практична реалізація).– Дис. докт. геогр. н.– Тернопіль, 2009.– 406 с.
7. Яцентюк Ю. В. Екомережа Вінницької області./ Ю. В. Яцентюк. – Вінниця: ПП «ТД «Едельвейс і К», 2011.– 128 с.
8. Яцентюк Ю. В. Національні природні ядра екомережі Вінницької області./ Ю. В. Яцентюк // Укр. геогр. журн. – 2011.- №2. – С.48-52.
9. Яцентюк Ю. В. Сполучні території екомережі Вінницької області./ Ю. В. Яцентюк. // ІІІ-й Всеукраїнський з'їзд екологів з міжнародною участю. - Т.1. – Вінниця: ВНТУ, 2011. – С.279-282.

Надійшла до редколегії 10.15.2012

УДК 504.064.2.004.14(477)

С. В. ЛЕОНОВА

Центр ведення Державного кадастру природних лікувальних ресурсів
ДУ «Український НДІ медичної реабілітації та курортології МОЗ України»
Лермонтовський пров., 6, Одеса - 14, 65014,
svet_70@ukr.net

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ПРИРОДНИХ ТЕРИТОРІЙ КУРОРТІВ УКРАЇНИ

З урахуванням методичних підходів до оцінки природних комплексів надано розроблені критерії оцінки природних територій курортів України. за результатами аналізу стану низки факторів, головними з яких є: природні лікувальні та рекреаційні ресурси; лікувально-оздоровча інфраструктура; екологічний стан території та можливість його збереження. Розроблені критерії дозволять фахівцям санаторно-курортних установ провести диференціювання природних територій курортів на державного або місцевого значення для визначення можливого статусу природної території, на якій розташовано ці заклади.

Ключові слова: природні території, курорт, критерії оцінки, природні лікувальні ресурси

© Леонова С. В., 2012